

**В ЕПОХУ ФЕДЬКОВИЧА, В ЕПОХУ РАННЬОЇ КОБИЛЯНСЬКОЇ...
ДО ПРОБЛЕМИ АКТУАЛІЗАЦІЇ СПАДЩИНИ
ІНШИХ УЧАСНИКІВ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ НА БУКОВИНІ**

У статті порушено питання про значущість творчої діяльності маловідомих сучасників Ю. Федьковича та О. Кобилянської на Буковині та потребу активнішого наукового вивчення їхньої спадщини. Літературний процес у краї в ХІХ столітті представлено як співіснування різних напрямів, течій, стилів, фазу більше перехідну між давнім та новим письменством, а також як самобутнє етнокультурне явище багатоскладового цілого історії європейського та, зокрема, класичного українського письменства.

Ключові слова: Буковина, літературна епоха, творча спадщина, книжна культура, бароко, синкретичність, активізація зусиль науковців.

Lidiya Kovalets'. In the epoch of Fed'kovych, in the epoch of early Kobylians'ka... Concerning the problem of highlighting other literary process participants' heritage in Bukovyna

The article considers the value of the few little-known Y. Fed'kovych's and O. Kobylians'ka's contemporaries and shows the necessity of studying their heritage. The literary process in 19th century Bukovyna is presented as coexistence of quite different streams, movements and styles. It was rather a critical phase between old and modern literature and distinctive ethnical and cultural phenomenon in the history of classical Ukrainian literature and European literature as a whole.

Key words: Bukovyna, period of literature, literary heritage, culture, baroque, syncretism, scholars' efforts.

Окреслені в назві часові параметри стосуються діяльності двох найвидатніших письменників, яких подарувала Україні та світові Буковина. Розгортаючись у 1850–1880-х рр. (у Федьковичеву епоху) і 1890-х рр. (епоху ранньої Кобилянської), ця творчість виявилась найглибшим і найповнішим вираженням художніх досягнень ХІХ ст. і саме тому заслужила на таку пильну до себе увагу. Однак, як завважив Х. Ортега-і-Гассет, картина ніколи не обмежується рамою; і справді, хіба може, з огляду на різноманітність буття і типів художнього мислення, почувань, самовиражень, поняття “літературна епоха” передбачати тільки “більш-менш однорідні форми людського життя, лишень один певний тип літературної публіки й певний вид літературної культури”, як зазначено в одному з інтернет-видань [14]? Прийнятніша, а головне така, що відбиває суть, характеристика літературної епохи, запропонована І. Неупокоевою: “Це внутрішньо визначена у своїх часових і якісно змістових межах цілісна система, у якій взаємодіють /.../ багатоманітні сили літературного ряду – художні методи, літературні напрями й течії, художні стилі” [10, 292].

Літературний рух на Буковині епохи Федьковича і ранньої Кобилянської доволі різноманітний ідейно-тематично й художньо, він становить багатоскладове й самобутнє в етнокультурному плані ціле історії європейської та, зокрема, класичної української літератури ХІХ ст., ціле, кепсько вивчене, попри певні досягнення в освоєнні хіба що постатей центральних фігурантів та Є. Ярошинської і С. Воробкевича. Однак і там для охочих працювати в поті чола, актуалізувати старі джерела, за Л. Новиченком, це відстояне вино минувшини, старої, але невмирущої культури, знайшлась би робота. Скажімо, німецькомовна частина епістолярію Ю. Федьковича та Є. Ярошинської досі залишається, можна сказати, невідомою, у випадку авторки “Перекинчиків” і невидрукуваною, а отже, такою, що неуведена до сфери наукового дискурсу. Епістолярій Є. Ярошинської (а в ньому є і румунумовні сторінки) став набутком Відділу рукописів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (ф. 101) та ЦДІА України у м. Львові (ф. 663), це взагалі унікальне джерело не лише до вивчення внутрішньої та зовнішньої біографії письменниці,

а й загальнокультурного процесу, приватного життя талановитої особистості у другій половині XIX – на початку XX ст. Чого варте активне листування Є. Ярошинської хоч би з М. Павликом у 1888–1902 рр., як таке ж її спілкування з К. Малицькою, Г. Купчанком, Ф. Ржегоржем, багатьма іншими особами. У виданнях творів Є. Ярошинської 1958-го і 1963 рр. оприлюднено тільки малу частину такої спадщини, та й то з великими купюрами; свого часу вже хворий, немічний, але все одно жадний до праці й переобтяжений нею М. Павлик задумав публікацію епістолярію цієї своєї адресатки за зразком видання власного листовного діалогу з М. Драгомановим, багато що переписав своїм далеким від каліграфічного почерком (а цю частину спадщини доньки передав йому батько письменниці, Іван Ярошинський), отож, М. Павлик навіть склав своєрідний план-проспект видання. Однак задум реалізувати не вдалось, і, датований 1906 роком клопоть рукопису, як і значна частина розпорошеного епістолярію, залишаються фактично *terra incognita*.

Маловідомий, а отже, поверхово потрактований шерех інших учасників літературного процесу на Буковині цього вже досить далекого і чимдалі, тим чомусь усе менш популярного серед науковців XIX ст. Принагідно скажемо, що *terra incognita* залишається також і ще більш рання історія письменства Буковини, ясно, що давня, репрезентована, мабуть, тим же Іспаським рукописом XVIII ст., про який згадує І. Франко у статті “Карпаторуське письменство XVII–XVIII вв.”, не кажучи про зразки творчості галицько-буковинської школи XII–XIII ст. Як запевняє дослідник, корпус таких текстів складає 23 назви, пам’ятки ці збереглися не тільки в рукописах, а і як фольклорні твори літературного походження [9, 51].

Та наразі про XIX ст., його загальніші тенденції та окремі визначальні творчі явища. У літературознавстві, схоже, тон задала надміру критична і навіть скептична теза І. Франка про “запізнені екземпляри старомодних віршарів”, які, мовляв, “бачимо ще в XIX ст. не тільки серед селян і сільських дяків..., але й серед священиків” [13, 228]. Першим, кого називає І. Франко, це о. Ферлеєвича з Товтрів на Буковині, маючи на увазі, певно, що цілий гурт таких його сучасників з буковинського та галицького теренів. Українське літературознавство радянської пори закономірно не вивчало це по-своєму самотутнє явище творчості, напевно, з огляду на соціальний статус таких авторів. Не підтримали ініціативу С. Смаль-Стоцького потрактувати обговорювану творчість як “зародки руського письменства на Буковині, з різних зглядів цікаві” [12, 56] ні сучасники ініціатора, ні представники українського літературознавства на підрадянській території у “ліберальні” 1920-ті роки [див., напр., 7], ні науковці діаспори, як-от автори виданої 1956 року капітальної праці “Буковина, її минуле і сучасне” д-р Денис Квітковський, професори Теофіл Бриндзан і Аркадій Жуковський, про кількох літераторів Федьковичевої пори, а саме про Гаврила і Василя Проданів, Михайла Коморошана услід за В. Косташуком відгукнувшись зневажливо: мовляв, усі вони “користувались тяжкою мовою, мішаниною церковнослов’янської з народною та бомбастичним стилем, наслідуючи російського письменника Державіна” [2, 241].

Але ж розглядати творчу спадщину будь-якого письменника варто неодмінно в системі координат його часу, реалій конкретної історико-літературної дійсності. Та й процес становлення і розвитку літератури будь-якого народу ніколи не нагадував прямої лінії, він міг іти не лише по лінії висхідній, а й нисхідній. Прискорення (наганяння) на Буковині у першій половині XIX ст. темпу життя відбувалося нелегко, але воно мало поступальний характер. Наприкінці 1850-х рр., коли свій шлях у рідному письменстві узявся проторювати Федькович, Буковина тільки на перший погляд спала тихим сном; в атмосфері “перехідности та смуту”, що настала після пожвавлення національного життя в

1848 р., тутешня інтелігенція була неоднотайна за своїми громадянськими та культурницькими орієнтирами. Як зазначав Ом. Попович щодо Федьковичевої Буковинської Гуцулії, її “попи й учителі не знали іншої забави, крім шклянки та хіба ще тютюну й карт. В їхніх домах не було ні книжки, ні газети, хіба що в декого урядовий денник” [11, 98]. Генезу, а також внутрішню ідейну позицію активнішої частини суспільства вже на початковому етапі існування (до 1848 року) уперше схарактеризував С. Смаль-Стоцький у праці “Буковинська Русь”: виявляється, “домашні”, руські інтелігенти, “кість з кости”, кров з крові свого народу”, взявши за звичку “взорування у всім на зайшлій інтелігенції” (а та, може, з національних причин спиняла его [простий люд] в культурному розвитку, відносилася до него зневажливо, дбала головно про себе”), закономірно переставали бути патріотами й демократами, “зросталися з чужинцями і самі ставали в Галичині поляками, на Буковині німцями або волохами” [12, 54-55]

Інакшу позицію обрала принципово нова категорія осіб, які бралися, згідно з термінологією дослідника національних рухів у Центральній і Південно-Східній Європі Е. Гелнера, “видумувати національну культуру”, тим самим “класти підвалини формування національної самосвідомості” [3, 44]. Зазначений процес відбувався на Буковині, як і в кожному ареалі, нелегко: до Федьковича як головного фундатора національної свідомості своїх краян, себто у 1830–50-х рр., поряд із багатовіковою високорозвинутою народною культурою автохтонів тут, як сказано, існувала культура книжна, з меншим чи більшим елементом церковної, якраз і репрезентована питомо руськими церковними і світськими діячами Гаврилом Проданом, Василем Проданом, Василем Ферлеєвичем, Изидором Мартиновичем, Євсевієм Андрійчуком, Михайлом Коморошаном та ін. Церква як сфера словесно-художньо-прикладна з відповідними текстами в центрі, знайомство служителів культу з деякими зразками світового письменства, як-от виданою в 1830 році у Львові одою Г. Державіна “Бог”, виявляється, однією з вершин світової філософської поезії, закономірно збудили бажання і собі “взоруватися” на них, висловлювати в художній (художньо-конфесійній) формі певні думки та ідеали, одне слово, “видумувати” культуру, книжну за суттю. Фактично це була давня літературна творчість, несекуляризована, в руслі барокової традиції з її високим риторичним стилем, домінуванням духовної (релігійно-церковної) тематики, проте не лише. Гаврило Продан, цей, за слушною дефініцією С. Смаль-Стоцького, перший руський (український) письменник на Буковині, залишив по собі ще й кілька руськомовних панегіриків на честь австрійського імператора Фердинанда, перекавши їх також латинною та німецькою, він же автор і польськомовних елегій, серед них однієї, де начебто “розговорювалася с “Віценти” духом, застрелівшійся случайно”. Жанр панегірика, як свідчить бібліограф І. Левіцький, був тоді модним, із 231 вірша, опублікованого в Західній Україні з 1801-го по 1860 роки, 162 твори були якраз панегірики на честь цісарської родини чи інших високопоставлених осіб [8, XXI]. “Розговорювання з “Віценти” духом з її посиленням суб’єктивним первнем та рефлексивністю, алегоризмом та символізмом узагалі дає підстави вважати такий зразок творчості проявом ман’єризму – проміжної течії між ренесансом і бароко, отже, елементом загальноєвропейської художньої практики.

Невиробленій мові творів згадуваних авторів була властива специфічна синкретичність: у збірці “Пѣсни, псалмы, или стихи” (Чернівці, 1849) Василя Ферлеєвича, отого самого пароха із с. Товтри, про якого згадав І. Франко, хоча й переважає лексика церковнослов’янська, але, за спостереженням І. Грималовського, вона – в переказуваних біблійних сюжетах; там же, де рядки суто авторські, використовується лексика народнорозмовна [див. : 4, 175].

У руслі барокової традиції писалися на Буковині ледь не до кінця XIX ст. проповіді і трактати – зразки ораторсько-полемічної прози, хоча і в їх лоні

поступово відбувається приглушення риторичної стильової домінанти, відмова од властивої бароко алегоричності, символіки, що підтверджують хоч би напрацювання Олександра Манастирського “Молодий Проповідник, или Книга, содержащая 40 проповідей на неділі і празники всего года” (1888) та його ж видана трьома випусками праця “Моим братьям-селянам”.

Прикро, що ні в Д. Чижевського як зачинателя вивчення українського бароко, ні у працях цієї ж тематики І. Іваня, А. Макарова, Д. Наливайка, Л. Ушкалова буковинський художній матеріал абсолютно не задіяно. А дарма. Бо це допомогло б спростувати окремі навіть принципові положення, скажімо, про те, що бароко дожило в Україні до кінця XVIII ст. (І. Іваньо, Д. Наливайко), якщо виразні вияви його помітні на Буковині і в XIX ст., чи те, що комплекс барокової культури переносився з України в Росію (Д. Наливайко); імовірно, з Росії також брався матеріал, якщо згадувана ода Г. Державіна “Бог” була популярною серед літературно обдарованого духовенства; один із збережених віршів Г. Продана цілком у стилі росіянина, навіть мотто взято з його творчості. Про зраду руськості, рущини говорити не доводиться, за словами Є. Андрейчука, у 1830–1840-х рр. Г. Продан “о рущинѣ мислилъ, когда еще тьма покривала русскій небосклонъ” [1, 52].

Примітно й інше: творчість, здається, всіх Федьковичевих сучасників дає підстави говорити ледь не про кожна з них як про різножанрову й доволі динамічну систему, в якій відбувалось переплетіння, дифузія пізнього бароко й літератури вже новочасної. Скажімо, спадщина цілком забутого нині Євсевія Андрейчука – це і панегірична лірика, вірші духовно-релігійного змісту, зразки малої прози, а саме оповідання й літературні казки, літературно-критичні й публіцистичні праці, переклади з румунської, німецької та грецької мов. Олександр Манастирський писав, як сказано, проповіді, поезії релігійного змісту та музику до них, оповідання та повістки, німецькомовні фейлетони й гуморески, театральні п'єси рідною мовою, до того ж він керував знаним на Буковині хором хлопчиків, був автором його репертуару, спільно з д-ром Р. Ф. Кайндлем підготував два випуски етнографічного нарису “Рутени на Буковині”. Творчість ця була зорієнтована попервах на один (інтелігентніший) тип читацької свідомості; розширення ж соціального складу адресатів закономірно вело до пошуків нових виражальних можливостей і багато в чому визначило стрій інших художніх самовиражень. Цікаво, що окремі результати оригінальної практики пізнішого Федьковича – зразки житійної літератури – продемонстрували екскурс до давніх літературних традицій, попри те, що перед тим у творчості цього автора виявлялись переважно романтичні, у збірці “Дикі думи. Думаєв гуцул Невір” (1876) навіть ранні модерністські тенденції.

Потребує уважного, толерантнішого ставлення також художня, громадсько-культурна діяльність тих учасників літературного процесу на Буковині у XIX ст., котрі зазнали впливу іще не позбавленого зв'язку з питомим ґрунтом давнього москвофільства. Найперспективнішими нам видаються спостереження науковців над оригінальною поезією Григорія Купчанка, його ж публіцистикою та поетичними перекладами з німецької. Вірші цього автора, який більшу частину життя провів поза Україною – у столиці Австро-Угорської монархії, близькі до української народнопоетичної традиції, у них домінують ностальгійні ноти, тоді як у публіцистиці – заклик “кріпко держатися свого рідного, руського, своєї рідної руської народності, своєї рідної руської православної віри, свого рідного руського письма, своїх рідних руських обичаїв” [7, 96]. Нехтування подібним матеріалом, відсутність достатньої наукової допитливості і призвели до девальвації буковинського внеску в загальноукраїнську та загальносвітову літературну скарбницю.

Як нам видається, епоха Ю. Федьковича, попри принципову новизну спадщини своєї титульної постаті, виявилась для літератури Буковини не самостійною, а більше перехідною фазою до національно-культурного відродження краю. Вона цікава своєю складністю і тим іще раз підтверджує, що перехідні фази завжди “двозначні, внутрішньо суперечливі і синтетичні, амбівалентні і діалогічні, у них одночасно присутнє і минуле, і майбутнє, до того ж то в їх гострому протиставленні, то в химерних, “протиприродних” поєднаннях, то в дивовижних, таких, що тяжіють до гармонії, синтезах...” [5, 319]. Тоді як епоха О. Кобилянської з її тяжінням до модерного письма, сказати б, одностайніша; характеризується своєю більшою внутрішньою цілісністю, все ж і вона закономірно закорінена в попередньому часі й поєднує в собі елементи нові і традиційні.

Що ж до актуалізації творчості маловідомих учасників літературного процесу на Буковині у ХІХ ст., загалом розширення іменного складу літератури Буковини, вивчення проблем її історії та типології, то прийшла їх вища пора. Поліпшити ситуацію може й енергія, працездатність одинаків, але ще більше це може зробити організованість, об'єднання зусиль літературознавців (зосібна й бібліографів, текстологів, дослідників літератури на поетикальному рівні), а також лінгвістів, істориків, видавців. Потрібна системність роботи, нелегкої, схожої на копання землекопом тяжкої глини. Але передовсім варто, як сказав би М. Зеров, “припасти до джерел”, вибрати інші оптимальні форми діяльності. Лишень так може бути створено значно повнішу, ніж вона є, картину розвитку української літератури на Буковині як сегмента загальнонаціональної художньої системи, лишень так аура, в якій функціонували таланти Ю. Федьковича і О. Кобилянської, постане в нашому розумінні більше наближеною до тієї, якою вона була насправді.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андерґійчук Е.* Гаврииль еодорович Проданъ // *Буковинско-русска́й календар на высокосный годъ 1876.* Издан обществомъ “Русская Бесѣда” / Составил Д. Вѣнцовскій. – Черновцы: Печатня Юзефы вдовы Петровской, 1875. – С. 46–52.
2. *Буковина, її минуле і сучасне* / Під ред. д-ра Д. Квітковського, проф. Т. Бриндзана, А. Жуковського / Репр. вид.: Париж-Філадельфія, Дейтройт, 1956. – Чернівці: Зелена Буковина, 1991–1994. – 963 с.
3. *Геллер Е.* Нації та націоналізм. Націоналізм; пер. з англ. – К.: Таксон, 2003. – 300 с.
4. *Грималовський І.* Мовостиль Василя Ферлеєвича // *Наук. вісник* Чернів. ун-ту. – Чернівці Рута, 2001. – Вип. 119: Слов'янська філологія. – С. 169–176.
5. *Казан М.* К проблеме переходного типа культуры // *Античная культура и современная наука* : сб. ст. – М.: Наука, 1985 / АН СССР, Научн. совет по истории мировой литературы. – С. 317–324.
6. *Костацук В.* Громадське і культурне життя Буковини від 1848 р. до 1914 р. // *Україна* (Наук. двохмісячник українознавства: орган історичної секції Академії) / під заг. ред. голови секції акад. Мих. Грушевського). – К.: ДВУ, 1928. – Кн. 1. – С. 15–24.
7. *Кутчанко Г.* Держґмся купы! // *Русска правда* [Газета для русских мужиковъ] (Відень). – 1892. – Ч. 10–11. – С. 94–96.
8. *Левицкий І.* Галицко-русская библиография ХІХ столѣтія, с увзглядненіем зданій, появившихся в Угорщинѣ и Буковинѣ (1801–1886). – Львів, 1888. – Т. 1: Хронологическій список публикацій (1801–1860). – 161 с.
9. *Максимов П.* Галицько-буковинська літературна школа ХІІ–ХІІІ ст. // *Галицько-буковинський хронограф* (Гуманітарний альманах) (Івано-Франківськ). – 1996. – № 1. – С. 51–67.
10. *Неупокоева И.* История всемирной литературы. Проблемы системного и сравнительного анализа. – М.: Наука, 1976. – 359 с.
11. *Попович О.* Відродження Буковини: спомини. – Львів: Червона калина, 1933. – 119 с.
12. *Смаль-Стоцький С.* Буковинська Русь: культурно-історичний образок. – Чернівці: Накладом “Буковини”, 1897; передрук : “Зелена Буковина” (Чернівці). – 1996. – № 1. – 1997. – С. 20–153.
13. *Франко І.* Карпаторуське письменство ХVІІ–ХVІІІ вв. // *Франко І.* Збір. творів : у 50 т. – К.: Наук. думка, 1981. – Т. 32: Літ.-крит. праці (1899–1901). – С. 207–368.
14. *Літературний період*, або Літературна епоха // Електронний ресурс. Режим доступу: // OnlyArt.org.ua/?page_id=40399.

Отримано 1 липня 2015 р.

м. Чернівці

